

ŠERIJATSKA SUDAČKA ŠKOLA U SARAJEVU

OSNIVANJE I RAD U KONTEKSTU PRIMJENE I RAZVOJA ŠERIJATSKOG PRAVA*

Suadin STRAŠEVIĆ

I. UVOD

Sudska praksa imala je vidan uticaj na razvoj pravne misli i uobličavanje šerijatskog prava. Sudovi su, s obzirom na prilike i društvene potrebe, primjenjivali ona pravna rješenja koja najbolje odgovaraju društvenim uvjetima i potrebama vremena. Tako su postupali i šerijatski sudovi u Bosni i Hercegovini. U tom pogledu, poseban značaj imao je Vrhovni šerijatski sud za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu, koji je izdao više obaveznih uputstava o pitanjima razvoda braka, uzimanja siročadi na othranjivanje (beslema), o pravu preživjelog bračnog druga da naslijedi cijelu zaostavštinu kad ostavljač nema drugih nasljednika osim države, o postupku pred šerijatskim sudovima.¹

Funkcija muslimanske jurisprudencije uglavnom se sastojala od toga da više kaže sudovima šta trebaju učiniti, nego da nastoji predvidjeti šta će oni stvarno učiniti. Stoga

1 Begović, Mehmed, «Nastanak i razvitak šerijatskog prava», str. 83-105, Srpska akademija nauka i umjetnosti, Institut des etudes balcaniques, Beograd, 1984., str. 98.

je svojstveno islamskom pravu (ovaj termin upotrebljavamo u značenju prava koje upravlja životom muslimana) razlika između idealne doktrine i stvarne prakse, između šerijatskog prava kakvo su rastumačili klasični pravници i pozitivnog prava podijeljivanog od sudova. To predstavlja bogato područje za historijska istraživanja, koja bi se, jednostavno, provodila duž linija u kojima se sudska praksa podudara ili odstupa od normi šerijata.² Međutim, primjećujemo da u literaturi i nauci ovo pitanje nije u dovoljnoj mjeri rasvijetljeno.

U ovom radu se, na temelju relevantne pravno-historijske literature i izvora, razmatraju pitanja koja se odnose na osnivanje i rad Šerijatske sudačke škole u Sarajevu 1887. godine u kontekstu primjene i razvoja šerijatskog prava.

2 Coulson, J. Noel, «Uloga pravne istorije u muslimanskoj pravnoj nauci», str. 71-75., preveo Karčić Fikret, «Glasnik vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ», broj I., januar-februar, Sarajevo, god. XLV., Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ, Sarajevo 1982., str. 72-73

* Naučno-istraživačka pitanja u ovom radu razmatrana su u magistarskom radu «Kotarski šerijatski sud u Tuzli 1882.-1918.», koji je odbranjen 15. maja 2008. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Tuzli, pred Komisijom koju su sačinjavali: dr. sc. Enes Durmišević, predsjednik, prof. dr. Fikret Karčić, mentor, i dr. sc. Hajro Kofrc, član.

II. PRIMJENA ŠERIJATSKOG PRAVA

Pod primjenom prava, u najširem smislu, podrazumijeva se pretvaranje prava u stvarnost, odnosno ponašanje ljudi po pravnim normama. U užem smislu, time se označavaju odgovarajuće misaone operacije kojima se opća norma konkretizira i individualizira prema slučaju koji je u pitanju. U još užem smislu, pod ovim pojmom podrazumijeva se samo izvršenje sankcije bilo voljom subjekta prava, bilo upotrebom prinude, odnosno prijetnjom da će se ona upotrijebiti. Okolnost koja je posebno značajna u ostvarenju šerijatskog prava kao pravnog sistema jest činjenica da njegove (šerijatske) norme istovremeno imaju i vjerski karakter, pa su subjekti na koje se odnose posebno motivirani da ih poštuju. Ponašanje suprotno zahtjevu sadržanom u šerijatskopravnoj normi predstavlja istovremeno povredu prava i grijeh. U idealnom slučaju, do takve situacije ne bi trebalo ni doći. U stvarnosti, do toga dolazi zbog ljudske prirode, ali bi se u takvim situacijama povreda vjerskog i pravnog poretka trebala ukloniti voljnim ponašanjem odnosnog lica. Pošto se sankcija u većini negativno odražava na različita dobra prekršioca, pa do njenog izvršenja najčešće dolazi prisilno, primjena šerijatskog prava, u smislu izvršenja sankcije, dovodi se u vezu sa djelatnošću posebnih organa, i to jedino u situaciji ako su dio državnog poretka, koji monopolom prinude štiti islamski sistem vrijednosti. U slučaju nepostojanja takvog poretka, sankcija se izvršava ili voljnim ponašanjem ili ostaje neizvršena. Svakako, radi se o sankciji za povrede pravne, a ne vjerske norme, pošto je ova posljednja izvan domašaja ljudskih moći.³

Bitna karakteristika sudske vlasti u islamu je cijepanje na sudsku funkciju koju vrši kadija i jurisprudencijalnu koju vrši muftija.

U situaciji kad su relevantni zbornici šerijatskopравnih normi bili kazuistički strukturirana djela poznatih pravnika, dolazilo je do razilaženja pojedinih autoriteta u konkretnim

³ Karčić, Fikret, «Pitanje primjene šerijatskog prava kroz historiju bosanskohercegovačkih muslimana», str. 213-226, «Zbornik radova Islamskog teološkog fakulteta», br. 1., Islamski teološki fakultet Sarajevo, Sarajevo, 1982., str. 216

slučajevima (ihtilaf), pa su zainteresirana lica i sam kadija tražili od pozvanih osoba obavještenje o normama koje se imaju primijeniti. Takvo mišljenje (fetva) obrazloženo je i, pored naučnog, ima i javnopravni značaj, pošto država podjeljuje pravo davanja takvih odgovora (ifta) pojedinim licima. Fetve pojedinih muftija sabrane su u zasebne zbirke, a za izučavanje primjene šerijatskog prava kod nas posebno su značajne one domaćih ljudi. Za određenje pravnog karaktera fetve, važno je napomenuti da fetva izdana u jednom slučaju nije obavezivala kadiju u čijoj je nadležnosti presuđivanje spora. On je bio dužan da, u slučaju razilaženja autoriteta, izabere najispravnije i najjače mišljenje, pa je prihvatao ponuđenu fetvu ukoliko je takvim smatrao njen sadržaj. Osim toga, muftija je davao mišljenja i savjete licima koja su to tražila u vezi sa stavom islamskog učenja prema svakodnevnim poslovima. Stoga je muftija obično, pored jurisprudencijalne funkcije, vršio i funkciju predavača u medresi. Sudsku funkciju vršio je kadija, koji je bio smatran zastupnikom halife, a mogao je imati rang mulle, kadije i naiba. Ova kategorizacija bila je rezultat čvrste hijerarhije u redovima uleme provedene u okviru Osmanlijskog carstva. U Bosni i Hercegovini (za vrijeme Osmanlija) jedino je u Sarajevu sudsku funkciju vršilo lice sa rangom mulle i pravom postavljanja naiba u okolnim nahijama. U drugim mjestima ovu funkciju vršile su kadije. Općenito, u Bosni i Hercegovini je primjenjivano šerijatsko pravo i osmanlijsko državno pravo. Ove propise primjenjivali su državni organi, osim ako, usljed statusa pojedinca, u pitanju nije bio nadležan drugi organ.

Za klasični period osmanlijske države karakteristično je da su kadije, pored šerijatskog prava za muslimane, primjenjivale državne zakone za sve podanike te da su izuzetno primjenjivale i na nemuslimane propise šerijatskog prava u slučajevima kad oni zatraže državnu intervenciju. Provođenjem reformi započetih Hatti-šerifom od Gulhane (1839. godine), došlo je i do promjena u sudskoj organizaciji, a nadležnost šerijatskih sudova svela se na pitanja bračnog, porodičnog i nasljednog prava muslimana, vakufske stvari i

izvjesne radnje u izvanparničkom postupku.⁴ Dinamika primjene šerijatskog prava i stvaranja svjetovnog prava (procesu su se odvijali paralelno) može se najočiglednije pratiti kroz historiju Osmanlijskog carstva. U ovoj zemlji je pitanje uređenja uprave, vojske, poreza, finansija tokom vremena vršeno putem zakona (kanuna) i upravne prakse.

Oslonac takvom postupanju iznalazio se u osnovnim načelima šerijata, a posebno u onome u kome se govori da vrijeme, nužda i opće potrebe utiču na izmjenu zakona. Tako se u ovoj zemlji već u XIX. stoljeću primjena šerijatskog prava svela na raspravljanje privatno-pravnih odnosa. Kanuni su poslije šerijata bili najvažniji izvori osmanlijskog prava. To su zakoni ili, bolje rečeno, carske uredbе sa zakonskom snagom. Državni organi i sudovi bili su dužni primjenjivati odredbe usvojenog kanuna. Osmanlije su izdavali i zakonske tekstove u obliku zakonika (kanun-nama).

Šerijatsko pravo ima više personalni nego teritorijalni karakter. Ovo pravo u cjelini trebalo bi se primjenjivati samo na muslimane, a ne i na podanike drugih priznatih vjera (kitabije zimije), gdje spadaju hrišćani i jevreji. Podanicima ovih vjeroispovijesti priznaje se povlastica da mogu svoje međusobne privatno-pravne odnose raspravljati po svom običajnom pravu i uz pomoć svojih vjerskih i svjetovnih starješina i izabranih sudova. Podanici (zimije) mogu se obratiti kadiji da im u duhu šerijata riješi i one sporove koje bi mogli raspraviti po svome običajnom pravu. Navedena povlastica ne važi za mješovite sporove između muslimana i zimija, kao i zimija raznih vjeroispovijesti. Za takve slučajeve nadležni su šerijatski sudovi koji ih rješavaju po propisima šerijata.⁵

III. OSNIVANJE I RAD ŠERIJATSKE SUDAČKE ŠKOLE U SARAJEVU 1887. GODINE

Austrougarska monarhija, poslije okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine, zatekla u je svim okružnim mjestima, a i u nekim sreskim, veliki broj medresa u kojima su se učile islamske vjerske i orijentalne znanosti. Mnogi

učenici iz Bosne i Hercegovine su, po završetku školovanja u Bosni i Hercegovini, nastavljali školovanje na Istoku, ponajčešće u Istanbulu. Međutim, sa dolaskom austrougarske uprave u Bosnu i Hercegovinu, nove vlasti osjetile su potrebu da osnuju zavod u kome će se, pored teoloških predmeta, izučavati i svjetovne nauke. Osnivanje ovakvog naučnog zavoda naročito je iziskivalo ustrojstvo šerijatskih sudova, koji su, i poslije okupacije, u Bosni i Hercegovini nastavili sa radom te je bilo neophodno da sve šerijatske sudije dobiju jednako stručno šerijatsko obrazovanje.⁶

Šerijatska sudačka škola u Sarajevu osnovana je s ciljem da obrazuje kadije i druge muslimanske službenike. Program i rad škole bio je odraz stava habsburške vlade i bošnjačkog vođstva da kadije trebaju posjedovati znanje šerijatskih disciplina i razumijevanje evropskog kontinentalnog (austrijskog) prava i zakona.⁷

Naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 14. maja 1887. godine, br. 23.972., proglašen je Statut o ustrojstvu škole za šerijatske suce u Sarajevu, odobren previšnjim rješenjem od 17. aprila 1887. godine. Čl. 1. glasi: «Poradi unapređenja nauke u znanostima islama, kao i poradi izobražavanja sposobnih kandidata za službu šerijatskih sudaca (kadija) u Bosni i Hercegovini, osniva se u Sarajevu škola za šerijatske suce». Čl. 2.: «Škola za šerijatske suce stoji pod nadzorom i kontrolom Zemaljske vlade i izdržava se iz zemaljskih sredstava. Nadgledanje općeg djelovanja zavoda, kao i osobito vrhovno upravljanje nastave u dogmatičkim strukama prinadležni neposredno Reisu'l-ulemi». Čl.3.: «S redovitim školovanjem u ovom učevnom zavodu skopčana je dužnost stanovanja u zavodu. Pitomci, dakle, dobijaju

6 Korkut, Besim, «Pedesetogodišnjica i likvidacija Šerijatske sudačke škole u Sarajevu», «Gajret», kalendar za godinu 1938., Sarajevo 1937., str. 99-100. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu je, 3. februara 1882. godine, izdala Naredbu br. 30.751., kojom se objavljuje Previšnje odobreni statut o školi šerijatskih sudija (mektebi nuwab), koja će se u Sarajevu osnovati. Vidjeti: «Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu», godina 1882., Tisak Zemaljske tiskare, Sarajevo, 1882., str. 18

7 Karčić, Fikret, «Bošnjaci i izazovi modernosti, Kasni osmanlijski i habsburški period», «El-Kalem», Sarajevo, 2004. str. 91

4 Isto, str. 218-219

5 Begović, Mehmed, nav. dj., str. 100-101.

u samom zavodu stan i hranu te se imadu u svakom pogledu podvrgavati ustanovama kućnog reda». Čl. 4.: «...Zemaljska vlada osniva izvjestan broj zakladnih mjesta-stipendije...» Čl. 5.: «...Pitomce u školu prima Zemaljska vlada na prijedlog Reisu'l-uleme...» Čl. 6.: «...Pitamac ove škole može imati najmanje 20, a najviše 30 godina, obavezan je položiti prijemni ispit...» Čl. 7.: «...Iznimno, mogu postojati i vanredni polaznici...» Čl. 8.: «Redovni učevni tečaj u školi za šerijatske suce opredijeljen je na pet godina, a nastavni su mu predmeti ovi: arapska gramatika, logika, tumačenje Kur'ana, dogmatika, šerijatsko pravo, povijest prava i nauka o predaji, pravnička stilistika, diobe nasljedstva, šerijatski parnički postupak, zakoni o posjedu zemljišta, osnovi evropskog pravoslovlja, bosanski jezik, matematske pomoćne nauke, zemljopis, povijest».⁸ Čl. 9.: «Na kraju školske godine držat će se u svakom razredu ispit u prisutnosti vladina povjerenika pod predsjedanjem Reisu'l-uleme ili njegovog zamjenika, na osnovu kojeg se pitomcima izdaje svjedodžba. Pitomcu koji je sve godišnje tečajeve dobro svršio izdaje se konačna svjedodžba, koja ima vrijediti za dokaz da je postignuta sposobnost koja je potrebna da bude dotični pripušten ispitu za šerijatske suce (kadije). Poslije položenja ovog zadnjeg ispita, uživaju među jednakim moliteljima svršeni pitomci škole za kadije prvenstvo kod imenovanja za šerijatskog suca (kadiju)».⁹

Šerijatska sudačka škola u Sarajevu svečano je započela svoj rad 19. decembra 1887. godine.

Njen prvi direktor bio je Mehmed Teufik ef. Azapagić.¹⁰ Do izbora na mjesto direktora u Šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu, Mehmed

⁸ Prema svjedočanstvu o završenoj Šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu (svjedočanstvo Šerijatske sudačke škole za apsolventa Ibrahima Čokića), od 21. jula 1897. godine, uočavamo da su se, pored ostalih predmeta, proučavali i: opće građansko pravo, gruntovni zakon od god. 1884., ustrojstvo i djelokrug šerijatskih sudova. Vidjeti: Čokić, Halid, «Tri stoljeća porodice Čokić», Medžlis Islamske zajednice Tuzla, Tuzla 1999., str. 76-77

⁹ Sikirić, Šaćir, «Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu (1887.-1937.)», Sarajevo, 1937., str. 23-26

¹⁰ Hadžić, Kasim, Stogodišnjica Šerijatske sudačke škole (maktebi nuvvaba) u Sarajevu, «Glasnik VIS-a», br. 5, Sarajevo, 1987., str. 649-650

Teufik ef. Azapagić je u Tuzli, pored ostalih poslova, u kotarskom šerijatskom sudu obavljao poslove kadije.

IV. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sudska praksa imala je značajan uticaj na razvoj pravne misli i uobličavanje šerijatskog prava. Sudovi su, s obzirom na prilike i društvene potrebe, primjenjivali ona pravna rješenja koja najbolje odgovaraju društvenim uvjetima i potrebama vremena. Tako su postupali i šerijatski sudovi u Bosni i Hercegovini. Procesi primjene i razvoja šerijatskog prava tekli su paralelno.

Provođenjem reformi započelih Hatti-šerifom od Gulhane (1839. godine), došlo je i do promjena u sudskoj organizaciji, a nadležnost šerijatskih sudova svela se na pitanja bračnog, porodičnog i nasljednog prava muslimana, vakufske stvari i izvjesne radnje u izvanparničkom postupku.

Sa dolaskom austrougarske uprave u Bosnu i Hercegovinu 1878. godine, nove vlasti osjetile su potrebu za osnivanjem zavoda u kome će se, pored teoloških predmeta, izučavati i svjetovne nauke. Osnivanje ovakvog naučnog zavoda naročito je iziskivalo ustrojstvo šerijatskih sudova, koji su, i poslije okupacije u Bosni i Hercegovini, nastavili sa radom te je bilo neophodno da sve šerijatske sudije dobiju jednako stručno šerijatsko obrazovanje. U Bosni i Hercegovini postojali su brojni kotarski šerijatski sudovi i Vrhovni šerijatski sud za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu.

Naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 14. maja 1887. godine, br. 23.972., proglašen je Statut o ustrojstvu škole za šerijatske suce u Sarajevu, odobren previšnjim rješenjem od 17. aprila 1887. godine. Čl. 1. glasi: «Poradi unapređenja nauke u znanostima islama, kao i poradi izobražavanja sposobnih kandidata za službu šerijatskih sudaca (kadija) u Bosni i Hercegovini, osniva se u Sarajevu škola za šerijatske suce».

Šerijatska sudačka škola u Sarajevu svečano je započela svoj rad 19. decembra 1887. godine. Njen prvi direktor bio je Mehmed Teufik ef. Azapagić.

Summary

FOUNDING AND WORK OF THE SHARIAT JUDICIAL SCHOOL IN SARAJEVO IN 1887 WITHIN THE CONTEXT OF APPLICATION AND DEVELOPMENT OF THE SHARIAT LAW

Suadin Strašević

Based on the relevant legal historical literature and sources, this work examines the issues relating to the founding and work of the Shariat Judicial School in Sarajevo in 1887 within the context of application and development of the Shariat law. Shariat Judicial School in Sarajevo was founded with a goal to educate judges and other Muslim officials. Curriculum and work of the school was a reflection of the position of the Habsburg government and Bosniak leadership that judges should possess knowledge of the Shariat disciplines and understanding of the European continental (Austrian) law and rights. The Statute on the Organization of the school for the Shariat judges in Sarajevo was proclaimed by the Order of the National Government of Bosnia and Herzegovina of 14 May 1887 no. 23.972. It was approved by the supreme ruling on 17 April 1887. The Shariat Judicial School in Sarajevo commenced formally with its work on 19 December 1887.

موجز

تأسيس مدرسة القضاء الشرعي في سراييفو
وبدء عملها سنة 1887
في سياق تطبيق القانون الشرعي وتطويره

سعودين ستراشيفيتش

يناقش هذا المقال – بناء على المصادر والمراجع القانونية والتاريخية الموثوقة – المسائل المتعلقة بتأسيس مدرسة القضاء الشرعي في سراييفو وبدء عملها سنة 1887، وذلك في سياق تطبيق القانون الشرعي وتطويره. كان الهدف من تأسيس هذه المدرسة في سراييفو، تخريج القضاة وغيرهم من الموظفين في المؤسسات الدينية الإسلامية. وكان منهاج المدرسة وعملها يعبران عن موقف الحكومة النمساوية والقيادة البوسناقية بضرورة أن يكون القضاة متمكنين من العلوم الشرعية وملمين بالقوانين الأوروبية القارية (النمساوية). وقد تم وضع النظام الأساسي لمدرسة القضاء الشرعي في سراييفو بموجب القرار رقم 23.972 الصادر عن الحكومة الوطنية للبوسنة والهرسك في 14 من مايو سنة 1887، بعد الموافقة السامية التي صدرت في 17 من أبريل من نفس السنة. بدأت مدرسة القضاء الشرعي في سراييفو عملها رسمياً في 19 من ديسمبر سنة 1887.